

1.2. Инвестицион муҳит жозибadorлигини аниқлашнинг услубий жиҳатлари

Мамлакатнинг иқтисодий ривожланишини таъминлашда ҳудудларнинг ўрни, у ерда амалга оширилаётган комплекс тадбирлар, тадбиркорлик учун яратилган шароитлар ҳамда рақобатбардошликни таъминлашга хизмат қиладиган институционал тузилмаларнинг ривожлангани алоҳида аҳамият касб этади. Ялпи ҳудудий маҳсулотнинг йилдан-йилга ошиб бориши иқтисодиётда банд аҳоли даромадларининг ошишини, фирмалар фойдасининг ва давлат бюджетига тушаётган маблағларнинг кўпайишини таъминлайди. Даромаднинг кўпайиши эса, ўз навбатида, товар ва хизматларга бўлган талабнинг ўсишига олиб келади. Ҳудудларда яратилган бойлик мамлакат иқтисодиётининг ўсишига тўғридан-тўғри боғлиқ эканлигини иқтисодчи олимлар ўз тадқиқотларида эконометрик таҳлиллар орқали исботлаб беришган.

Миллий даромад кўрсаткичининг аҳоли табиий ўсишига нисбатан юқорироқ даражада кўпайиши, табиийки, жон бошига тўғри келадиган даромаднинг ортишига олиб келади. Хусусан, бизнинг юртимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик учун яратиб берилаётган шарт-шароитлар, иқтисодий сиёсатнинг адолатлилик принципи асосида олиб борилаётгани, шунингдек, ҳудудий инвестицион дастурларнинг ўз вақтида тўғри ва тезкорлик билан татбиқ этилиши иқтисодиётда янги иш ўринларининг кўпайишига, оқибатда эса, ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг таъминланишига хизмат қилмоқда.

Шунинг учун ҳам ҳукуматнинг ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашга қаратаётган иқтисодий сиёсати замирида мамлакатнинг иқтисодий ривожланишини таъминлаш, аҳоли фаровонлигини оширишдек, асосий мақсад ётади.

Ҳудудларда мавжуд иқтисодий ресурсларнинг (ҳудудий бойлик) чекланганлиги туфайли ҳам ишлаб чиқариш имкониятларини оширишнинг энг самарали усули – ўша ресурслардан оптимал фойдаланиш ва юқори технологияга асосланган қўшимча капитал ресурсларни сафарбар этишдан иборат. Бунинг учун эса, мамлакат/ҳудудларда инвестицион муҳитни соғломлаштириш ва унинг жозибadorлигини янада ошириш бўйича мантиқий боғлиқликдаги таҳлилларни амалга ошириш долзарб масалалардан ҳисобланади.

Иқтисодчи олим О.А.Бияков ушбу соҳада олиб борилаётган тадқиқотларга конструктив ёндашгани ҳолда, масаланинг моҳиятини илмий-назарий ва илмий-услубий жиҳатдан очиб беришга ҳаракат қилган. Унинг тадқиқоти ва хулосаларига кўра, ривожланишнинг постиндустриал жамият типига ишлаб чиқариш омиллари ўзининг маконли аҳамиятини йўқотиб

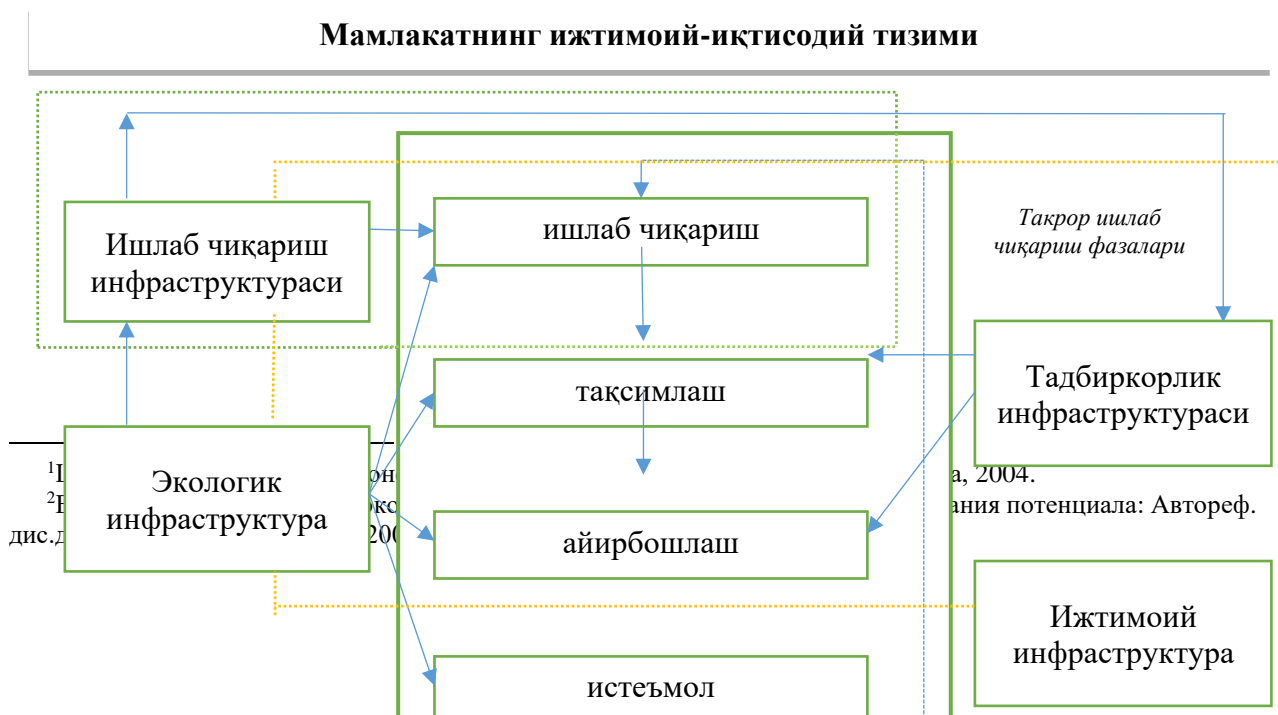
боради ва худудий жиҳатдан бир-бири билан унчалик ҳам боғлиқ бўлмайди, ушбу жараёнда иқтисодий макон интеграллашган функцияни бажара бошлайди. Бу эса Й.Шумпетер¹ томонидан айтиб ўтилган ишлаб чиқариш омилининг тўртинчи элементидан кейинги ишлаб чиқаришнинг бешинчи мустақил элементини намоён этади².

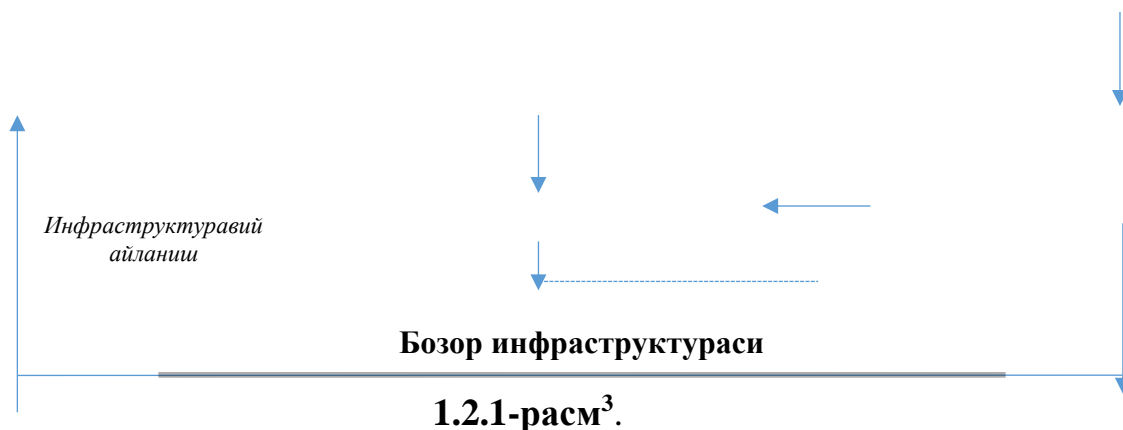
О.А.Бияковнинг «маконий салоҳият» тушунчасини бир қатор олимлар: О.Л.Тарана, Е.Н.Акерман, А.А.Михалчук ва А.Ю.Трифоновлар ривожлантирдилар ва ўзларининг назарий қарашларини тақдим этдилар. Уларга кўра, маконий салоҳиятнинг иқтисодий маъноси сифатида иқтисодиёт фанининг анъанавий фанлари, яъни макроиқтисодий ва микроиқтисодий алгоритмларга таяниб, минтақани – квазидавлат ва квазифирма тарзида таҳлил этиш лозимлиги таъкидланади.

Бизнинг фикримизча, салоҳиятни минтақа хўжалигининг кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришини (1.2.1-расм) таъминлайдиган шароит ҳамда минтақа рақобатбардошлигини халқаро меҳнат тақсимоти негизида юқорига кўтарувчи геоиқтисодий субъект сифатида таҳлил этиш мақсадга мувофиқдир.

1.2.1-расмдан кўриш мумкинки, такрор ишлаб чиқариш фазаларида худудий бозор инфратузилмалари фаол иштирок этади ва улар томонидан амалга ошириладиган иқтисодий муносабатлар ўзаро доиравий айланув механизмини юзага келтиради. Бунда: ишлаб чиқариш инфраструктураси ишлаб чиқариш фазасида; экологик инфратузилма барча фазаларда; тадбиркорлик инфратузилмаси тақсимлаш ва айирбошлаш фазаларида; иқтисодиётнинг истеъмол фазасида эса, ижтимоий инфратузилма намоён бўлади. Бу ерда нафақат иқтисодиётнинг такрор ишлаб чиқарилиши, балки унга хизмат қиладиган инфратузилмалар ўртасида ҳам узвий боғлиқлик, ўзаро айланиш алгоритми амалга ошади.

Ушбу ўринда иқтисодий такрор ишлаб чиқаришни амалга оширишда мамлакатнинг иқтисодий салоҳиятидан максимал фойдаланиш, хусусан, барча моддий ишлаб чиқариш, меҳнат ресурсларини жалб этишда инвестициялар оқими ва уни самарали йўналтириш бўйича мавжуд ҳолатнинг таҳлилин амалга ошириш лозим.

Юқорида таъкидлаганимиздек, инвестицион муҳит жозибadorлиги, ҳар бир ҳудуднинг иқтисодий жиҳатдан тараққий этиши капитал ва меҳнат ресурсларининг салоҳияти, ундан фойдаланиш даражасига боғлиқ. Умум қабул қилинган нуқтаи назарга кўра, айнан ҳудуднинг иқтисодий салоҳияти ва унинг имкониятлари у ерда мавжуд бўлган барча мажмуавий ресурслардан самарали фойдаланиш орқали ҳаётий зарур бўлган неъматларни ишлаб чиқариш билан белгиланади⁴.

ЯИМни харажатлар усули билан ҳисоблаганда, инвестициялар асосий омил (ўзгарувчи) сифатида қайд этиладики, унинг ўзгариши ЯИМга тўғридан-тўғри боғлиқ эканини кўришимиз мумкин. Буни асосий капиталга йўналтирилган маблағлар маъносида талқин қилишимиз ва, айти пайтда, инвестицияларни номоддий активларга, интеллектуал мулкка, айланма активларга, шу жумладан, молиявий воситаларга ҳам тааллуқли⁵ эканини унутмаслик лозим.

Чунончи иқтисодий ўсишни таъминлаш учун жамғариш ва инвестицияларнинг юқори суръатларда ўсишининг ўзи етарли бўлмайди. *Иқтисодий ўсишни таъминлаш учун бевосита хорижий инвестициялар ҳаракатидаги тенденцияларни ҳам ҳисобга олиш, инсон капиталига инвестициялар, юқори технологиялар ва техникани яратиш билан боғлиқ бўлган билимларни ривожлантириш, илгор фан-техника ютуқларидан самарали фойдаланиш масалаларини комплекс ҳал этиш ҳам зарур.*

Мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий тизимини акс эттирувчи расмда (1.2.1-расм) изоҳланганидек, иқтисодиётда кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш (иқтисодий фазалар назарда тутилмоқда), глобаллашув шароитида корхона ва фирмаларнинг рақобатдошлигини ошириш, товар ва хизматларнинг истеъмолчиларга керакли ҳажмда етиб боришини таъминлашда инвестициялар алоҳида ўрин тутади.

Маълумки, тасарруфдаги даромадлар миқдори кўпайиб бориши билан унинг таркибидаги истеъмол улуши камайиб, аксинча, жамғарма улуши

³Мустафакулов Ш.И. Ҳудудларнинг салоҳияти: назарий ва услубий қарашларнинг таққослама таҳлили. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнал. № 5, сентябрь-октябрь, 2016.

⁴Акерман Е.Н., Михальчук А.А., Трифанов А.Ю. Типология регионов как инструмент организации регионального развития // Вестник Томского гос. ун-а. Экономика. № 331. С. 126-131.

⁵Ғозибеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш муаммолари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2002. – 15-б.

кўпайиб боради. Бу ҳолатни Дж.М.Кейнснинг “асосий психологик қонуни” билан қуйидагича изоҳлаш мумкин: “...бизнинг инсон табиатини яхши ўрганганимиз ва билишимиз, шунингдек, инсонларнинг ўтмиш тажрибасини синчиклаб таҳлил қилиш асносида ишонишимиз лозим бўлган асосий психологик қонун шундан иборатки, кишилар, даромадлари ўсиши билан ўз истеъмолларини ҳам оширишга мойил бўладилар, аммо даромадлари ўсган даражада эмас”⁶.

Агар мамлакат ичида жамғариш тенденцияси инвестициялардан кўп бўлса, унда бу мамлакатда экспорт импорт ҳажмидан кўпроқ бўлади. Агар аксинча бўлса, бундай мамлакатнинг экспорт ҳажми унинг импортидан кам бўлади. Ўз имкониятларига қараганда ортиқроқ истеъмол қилувчи мамлакат ташқаридан, четдан жалб қилинадиган инвестициялар ҳисобига ўз экспортининг импортдан ортиқ бўлишига интилади. Бундай ҳолда жалб қилинган инвестициялар кредит тусини олади⁷.

Инвестицион фаолият, инвестицион салоҳият ва инвестицион жозибадорликка таъсир кўрсатадиган омиллар таҳлили. Инвестиция фаолиятини тартибга солишда энг муҳим ва ҳал қилиниши лозим бўлган масалалардан бири – чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни ҳудудлар бўйлаб мақбул даражада бир текис жойлаштиришдир. Ҳудудларнинг табиий шарт-шароити, у ерда яратилган бизнес муҳит, ижтимоий-сиёсий, ташкилий-бошқарув принципларининг адолатли йўлга қўйилгани, аҳолининг бизнес юритишга ва тадбиркорликни амалга оширишга бўлган иштиёқи, рискка мойиллиги ҳамда меҳнат ресурсларининг малакаси, турли хилдаги институционал тузилмаларнинг мавжудлиги, уларнинг ривожлангани каби омиллар инвестицион жозибадорликни намоён этадиган муҳим шартлардан ҳисобланади.

Зоналарни ташкил этиш ва зонал сиёсат бўйича илмий тадқиқотларни олиб борган Ҳ.Р.Ҳамроев қуйидагиларни ўз тадқиқотларида батафсил очиб берган.

Зонал сиёсат – бу мамлакатда эркин иқтисодий ҳудуд (ЭИХ)ларни яратиш бўйича ҳамда регион, тармоқ, соҳа ва алоҳида корхоналарнинг потенциални чуқур ўрганиб, ушбу потенциални реализация қилиш тизимини ишлаб чиқиш бўйича давлатнинг олиб борадиган чора-тадбирлар мажмуаси бўлиб, унга мамлакатда шаклланган меҳнат тақсимотини самарали ривожланишини режалаштиришнинг бир қуроли, деб қараш керак.

ЭИХларни мамлакатда мавжуд ресурсларни самарасиз ишлатилаётган соҳа, тармоқ ва регионлардан самарали ишлатиб бўладиган соҳа, тармоқ, регионга оқишига кўмаклашувчи восита, деб қараш зарур. Зонал сиёсат мамлакатда ЭИХлар эркин ва самарали фаолият юритиши учун умумдавлат миқёсида шароитни яратишга хизмат қиладиган сиёсатдир, бунинг учун эса:

- ишловчан, самарали норматив-ҳуқуқий базани яратиш;

⁶Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. М., 1978.

⁷Ғозибеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш муаммолари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2002. – 33-б.

- ҳудудлар ташкил этишнинг умумий тамойил ва шарт-шароитларини ишлаб чиқиш;
- ҳудудни ташкил этиш ва ликвидация қилиш тартибларини белгилаш;
- солиқ солиш ва солиқ имтиёзлари тизимини белгилаш;
- валюта тартибини аниқлаб бериш;
- ўзаро ҳисоб-китоблар тартибини белгилаш;
- божхона чегаралари ва тартибини белгилаб бериш;
- бўлиши мумкин бўлган салбий оқибатларни бартараф этишнинг иқтисодий механизмини яратиш;
- ҳудудда кредит сиёсатининг тамойилларини белгилаш;
- хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг иқтисодий механизмларини ишлаб чиқиш лозим⁸.

ЭИХларни яратиш тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, уларни ўзига хослиги кўплаб омилларга боғлиқ: ташкил этиш хусусиятлари, бошқаришнинг иқтисодий ва ҳуқуқий механизми, жойлашган мамлакат ва регионнинг географик муҳити, ҳудуд типи, майдоннинг катта-кичиклиги ва ҳоказолар.

Аммо, ЭИХнинг мувафаққиятли фаолияти, биринчи навбатда, давлат олиб бораётган зонал сиёсатга боғлиқ. Бундан ташқари, пухта олиб бориладиган зонал сиёсат мамлакат иқтисодиётини барқарорлашига жуда катта ёрдам беради, хориждан катта миқдорда инвестициялар оқиб келишига имкон беради, мамлакатнинг экспорт потенциалини оширишга олиб келади.

Тадқиқотчилар зонал сиёсатнинг жаҳон амалиётида пайдо бўлиши ва ривожланишига қуйидаги омиллар таъсир қилишини таъкидлашган: иқтисодий наф, замонавий техника ва технологияни жадал суръатда яратиш ва қўллаш, сиёсий омиллар, геополитик сабаблар, мамлакатлар ўртасида объектив интеграциянинг зарурлиги ва бошқалар.

Эркин иқтисодий ҳудуд яратиш мамлакатнинг иқтисодий рақобатбардошлигини оширишнинг синалган ва энг самарали куролидир. ЭИХ – бу мамлакатнинг имижи ҳам. ЭИХлар, ҳатто, ёмон фаолият юритган тақдирда ҳам мамлакатни либераллашувига хизмат қилади. ЭИХга оқилона ёндашилганда, унинг фаолият юритиш механизмлари чуқур ўрганилиб, оқилона жорий этилганда, у мамлакат иқтисодиётини сифат жиҳатдан юқорироқ даражага олиб чиқиш имконини беради. ЭИХ қайси мамлакатда, унинг қайси ҳудудида яратилмасин, у ижтимоий лойиҳадир. Ҳудудни яратиш нафақат ҳудуд учун қўшимча даромад келтиради, балки бутун мамлакат учун турли шаклда фойдали қайтим беради, жумладан:

- хорижий инвесторлар билан мулоқот қилишга имкон берувчи фирмаларо коммуникацияни яратади;
- иқтисодий маданиятни, шу жумладан, тадбиркорлик маданиятини халқаро даражага кўтаради;

⁸ Хамроев Ҳ.Р. Зонал сиёсат: методология, хорижий тажриба ва қўллаш йўналишлари. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти, 2008.

- ҳудудда янгилашган ишлаётган мутахассис кадрлар илғор тажрибани ўзлаштириб, секин-аста уни ҳудуддан ташқаридаги корхоналарга ҳам ёядилар;
- мамлакатдаги инфраструктуранинг фойдали иш коэффиценти кўтарилади;
- мамлакатда рақобат самараси юзага чиқади, яъни ҳудуддаги корхоналар ҳудуддан ташқарида жойлашган корхоналарни ўзлари билан рақобат қилишга мажбур қилади;
- “Тадбиркорлик сифати самараси”ни беради, яъни ЭИХ атрофида халқаро стандартлар таркиб топади, ривожланади (махсулот сифатида, инфраструктура даражасида, бизнес муносабатларида, профессионал менежмент масалаларида).⁹

Амалий ҳаётда чет эл инвесторлари бирор бир мамлакат иқтисодиётига инвестицияларини киритиши билан боғлиқ бўлган қарорларни қабул қилиши учун ўша мамлакатларнинг бизнесни ташкил этиш ва уни юритиш учун яратган шарт-шароитлари, инвестицион муҳитни соғломлаштириш бўйича олиб бораётган ижтимоий-иқтисодий сиёсати, хусусан, хорижий компанияларнинг ҳеч қандай монеликсиз кириб келиши, фаолият олиб бориши учун эркин иқтисодий ва махсус зоналарнинг ташкил этилгани, солиқ ва бошқа молиявий имтиёزلарнинг мавжудлигига эътибор қаратишади.

Шунинг учун ҳам кўпгина ривожланган трансмиллий компаниялар (ТМК) тўғридан-тўғри инвестицияларни бирор бир мамлакат иқтисодиётига киритишдан олдин халқаро рейтинг агентликлари томонидан эълон қилинадиган, хусусан, Жаҳон банкининг “Бизнесни юритиш”¹⁰, Бутунжаҳон иқтисодий форумининг “Глобал рақобатбардошлик индекси”¹¹, Тинчлик учун жамғармасининг “Давлатларнинг фаолиятсизлик индекси”¹² каби рейтинг кўрсаткичларига жиддий диққат қаратишади (1.2.1-жадвал).

1.2.1-жадвал

Инвесторлар учун инвестицион муҳит ва мамлакатларнинг жозибдорлигини намоён этадиган рейтинглар¹³

<i>Рейтинг</i>	<i>Рейтингни тузувчи ташилотлар</i>	<i>Баҳоланадиган параметрлар</i>	<i>Ахборотлар манбаи</i>
<i>Бизнесни юритиши</i>	Жаҳон банки	Бизнесни юритиш учун ҳуқуқий муҳит	Статистик ва ҳуқуқий ахборотлар, экспертлардан сўровномалар

⁹Хамроев Ҳ.Р. Зонал сиёсат: методология, хорижий тажриба ва қўллаш йўналишлари. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти, 2008.

¹⁰ <http://www.doingbusiness.org>

¹¹ <http://weforum.org>

¹² <http://ffp.statesindex.org>

¹³ <http://www.doingbusiness.org>, <http://weforum.org>, <http://ffp.statesindex.org> интернет сайтлари орқали тайёрланган.

<i>Глобал рақобатбардошлик индекси</i>	Бутунжаҳон иқтисодий форуми	Мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий параметрлари	Статистик ахборотлар ва компания раҳбарларидан сўровномалар
<i>Давлатларнинг фаолиятсизлик индекси</i>	Тинчлик учун жамғармаси	Мамлакатда истиқомат қилаётган инсонлар ва фаолият юритаётган компаниялар учун мавжуд хавфлар	Ахборотларни тўплаш ва таҳлил қилишнинг ички тизими

Мамлакатларнинг инвестицион жозибadorлиги бир қанча омилларга, яъни сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий, ташкилий-ҳуқуқий ва жуғрофий омилларга боғлиқдир. Ушбу омиллардан келиб чиқиб, инвесторлар мамлакатга инвестицияларни киритиш ёки киритмаслик тўғрисида қарор қабул қилишади. Жаҳон банки томонидан ҳар йили эълон қилинадиган “Doing Business” ҳисоботида турли мамлакатларнинг 6700 дан ортиқ экспертлари томонидан 189 та мамлакатнинг бизнесни юритиш бўйича (жами 10 индикатори) рейтинги эълон қилиб борилади (*булар бўйича тўлиқ маълумот монографиянинг 4-бобидан ўрин олган*).

Мазкур рейтингда акс этган барча кўрсаткичларни ҳам мукамал деб бўлмайди, албатта. Уларда қуйидаги муҳим омиллар: макроиқтисодий сиёсат, инфратузилмаларнинг сифати, ишчи кучининг малакаси, валюта курсларининг тебраниб туриши, инвесторларнинг фикри, коррупциянинг хавфи ва унинг даражаси билан боғлиқ омиллар акс этмасдан қолган.

Жаҳон банки томонидан эълон қилиб бориладиган рейтингда бизнесни очиш ва уни юритиш бўйича давлат томонидан яратилган маъмурий таомиллар ўрин олган бўлиб, унда ҳам мамлакатнинг иқтисодий потенциалига тегишли бўлган асосий омиллар (бозор ҳажми, ишчи кучининг нархи ва б.), шунингдек, потенциал инвестор дуч келиши мумкин бўлган хавфлар инобатга олинмаган.

Бутунжаҳон иқтисодий форуми томонидан эълон қилинадиган рақобатбардошлик индексида мамлакат ва унда мавжуд бўлган институтларнинг ўрта муддатли даврда барқарор иқтисодий ўсишини таъминлаш имкониятлари бўйича маълумотлар эълон қилиб борилади. Жуда катта ҳажмдаги статистик маълумотлар банки ва компаниялар бошқарувчиларидан ўтказиладиган сўровномалар асосида жами 113 номдаги ўзгарувчилар бўйича Глобал рақобатбардошлик индекси (The Global Competitiveness Index) ҳисоблаб чиқарилади. Умумий фойдаланиш мумкин

бўлган статистик маълумотлар жами маълумотларнинг 1/3 қисмини ташкил этади, қолгани эса, турли хилдаги анкета-сўровномалари асосида тўпланади¹⁴.

Мазкур тадқиқотларда давлат/худуднинг инвестицион жозибадорлигини аниқлашнинг усул ва воситалари келтирилган бўлиб, фойдаланилган формулалар инвестициялар жозибадорлигини интеграл баҳолашга хизмат қилади (1.2.2-жадвал).

1.2.2-жадвал

Инвестицион жозибадорликни акс этадиган кўрсаткичлар тизими

Гуруҳ	Кўрсаткич
1. Иқтисодий жозибадорлик	Макроиктисодий барқарорлик (mb) Меҳнат бозорининг самарадорлиги (mbs) Инфратузилмаларнинг сифати (is) Институтларнинг сифат даражаси (isd) Ички бозорнинг имконияти/ҳажми (ibh) Технологияларнинг ривожланиш даражаси (trd) Инновацион салоҳият (is)
2. Ҳуқуқий жозибадорлик	Ҳуқуқий нуқтаи назардан бизнес қилиш учун яратилган қулай шароитлар
3. Инвестициялаш жараёнида рисклар	Демографик босимнинг даражаси (dbd) Олиб борилаётган сиёсатдан ва ҳаётдан норози бўлган аҳолининг қатлами (nb) Давлат тузилмаларида авж олган коррупция ҳолати (dtk) Инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг поймол бўлиш даражаси (iherb) Юқори бошқарув гуруҳларининг таъсир кўрсатиш даражаси (ybog) Давлат хавфсизлик органларининг таъсир кўрсатиш даражаси (dxot) Бошқа давлат/худудларнинг таъсир кўрсатиш даражаси (bt)

Манба: Schwab K. *World Economic Forum: The Global Competitiveness Report*. Geneva: World Economic Forum, 2013.

Бутунжаҳон иқтисодий форуми иқтисодий жозибадорликни аниқлашда куйидаги формуладан фойдаланади:

$$IJ = mb + mbs + is + isd + ibh + trd + is \quad (1.1)$$

IJ – “Иқтисодий жозибадорлик” бўйича давлатга берилган балл.

¹⁴ Schwab K. *World Economic Forum: The Global Competitiveness Report*. Geneva: World Economic Forum, 2013.

Ҳукукий жозибадорликни аниқлашда “бизнесни юритиш” рейтингдан фойдаланилади.

$$HJ = \frac{1}{DB} \quad (1.2)$$

Бу ерда, HJ – ҳукукий жозибадорлик; DB – “Doing business” да давлатнинг рейтинги.

$$risk = \frac{1}{dbd+nb+dtk+ihepb+ybog+dxot+bt} \quad (1.3.)$$

Бу ерда, risk – инвестициялаш жараёнида рискнинг мавжудлик даражаси: кўрсаткич қиймати қанчалик катта бўлса, капитал қўйилмаларни жойлаштиришда риск даражаси шунчалик кичик бўлади.

Навбатдаги лойиҳа – Тинчлик учун жамғармаси (The Fund for Peace) томонидан 12 та тамойил асосида учта гуруҳга (иктисодий, ижтимоий ва сиёсий) бўлган ҳолда, инвестицион муҳитни англатувчи давлатнинг фаолиятсизлик индекси дидир. Ижтимоий гуруҳга: демографик босим даражаси, миграция даражаси, ҳаётдан норози бўлганлар сони, давлатдан чиқиб кетган эмигрантлар; иқтисодий гуруҳга: иқтисодий ўсишнинг номуносивблиги, иқтисодий беқарорлик даражаси; сиёсий гуруҳга – давлат тузилмаларининг криминалга алоқадорлиги, жамоат ташкилотлари хизматининг сифати, инсон манфаатлари ва қонунларнинг поймол бўлаётганлиги, турли гуруҳ ва уруғларнинг таъсир доираси, бошқа давлатларнинг мамлакатнинг ички ишларига аралашуви каби омиллар инобатга олинади¹⁵.

Инвестиция муҳити (ёки инвестицион муҳит) – жуда кенг маънода ишлатиладиган тушунча бўлиб, инвестор томонидан ҳисобга олинadиган барча муаммолар ва масалаларни ўз ичига қамраб олади. Инвестор томонидан маълум бир давлатга инвестиция қилишнинг қулай ва ноқулай томонлари баҳоланади, шу билан бир қаторда, ўз капитални киритмоқчи бўлган мамлакат мафқураси, сиёсати, иқтисодиёти ва маданиятига катта аҳамият берилади.

Инвестиция муҳитининг ҳар томонлама, чуқур таҳлил қилиниши асосида инвестиция таваккали аниқланади. Инвестиция муҳити ва таваккал даражалари бир-бирларига тескари нисбатдадир. Яъни инвестиция муҳити қанчалик қулай бўлса, инвесторнинг тадбиркорлик таваккали шунчалик паст даражада бўлади ва бу инвесторларнинг кириб келишини кўпайтиради. Аксинча, инвестиция муҳити ноқулай бўлса, таваккал даражаси юқори бўлади. Бу эса, инвестиция қабул қилувчи томоннинг сарф-харажатлари ўсишига олиб келади¹⁶.

Инвестиция муҳити объектив категория бўлиб, у ўзида ҳар бир алоҳида олинган вақт доирасида инвесторлар учун ҳақиқатда мавжуд бўлган шарт-шароитлар мажмуасини акс эттиради. Хусусан, давлат ҳокимиятининг таъсирчанлиги инвестиция муҳитини аниқловчи омиллардан биридир. Шундан келиб чиқиб, ҳар бир капитал жалб қилувчи мамлакат маълум бир

¹⁵ The Failed States Index Rankings. URL: <http://ffp.statesindex.org/rankings>.

¹⁶ Пинали Э. Инвестиционный климат и частный сектор. // Экономическое обозрение. - 2005., N 9, С.42-43.

инвестиция тизимига эгаллигини таъкидлаш мумкин. Бу тизим ҳуқуқий меъёрлар ва муассасалардан иборат хорижий инвестицияларни қабул қилиш тизими ва инвестиция муҳитини ўз ичига олади. Хорижий капитални қабул қилиш тизими инвестиция муҳитининг компоненти бўлиб хизмат қилади ва унга нисбатан мустақил равишда ташкил этилади.

Чунки у инвестиция муҳитини ўзгартиришга қодирдир. Хорижий инвестицияларни қабул қилиш тизими қабул қилувчи томонни хорижий капитални миллий иқтисодиётга қулай равишда кириб келишини намоён этса, инвестиция муҳити кириб келган капитални мамлакат ичида оптимал равишда ўсиб бориш вазиятига баҳо беради. Инвестиция муҳити иқтисодиётда янги тушунча эмас, аммо мустақил Ўзбекистон шароитига нисбатан алоҳида ишлаб чиқилмаган¹⁷.

Бизнинг фикримизча, инвестицион муҳит – инвестицион жараёнлар амалга ошадиган шароит бўлиб, у ҳудуднинг инвестицион фаолияти ҳамда инвестицияларнинг риск даражасини аниқлайдиган сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий ва бошқа омиллар таъсирида шаклланади.

Ижобий инвестицион муҳитни яратиш масаласида иқтисодиётнинг глобаллашувини асосий жараён сифатида талқин қилиш ва бунинг натижасида инвестицион ресурсларга эга бўлиш кўламининг кенгайишини, ўз навбатида эса, инвесторлар ўртасида ҳам рақобатнинг кучайишини назардан четда қолдирмаслик лозим. Агар биз четдан келадиган хорижий инвестициялар ҳажмини оширишни истасак, албатта, инвестицион муҳитни, ҳудудий шарт ва шароитларни бошқаларга (рақобатчиларга) қараганда янада мақбул ва юқори даражага чиқаришни, шунингдек, ички (миллий) инвестицияларни фаоллаштириш учун ҳам “иқлим”нинг қулай ва ортиқча рискдан ҳоли бўлишини таъминлашга эътибор қаратишимиз зарур.

Акс ҳолда, мамлакатга кириб келадиган инвестициялар ҳажмининг кескин қисқариши, маҳаллий инвесторлар маблағларининг эса четга чиқиб кетиши содир бўлади. Ушбу фикрларга келишимизга мазкур соҳада илмий-тадқиқот ишларини олиб борган маҳаллий олимларнинг илмий ишларини чуқур ўрганиш ва таҳлил қилиш орқали келганимизни қайд этиш жоиз (*1-илова*).

Инвестор ўз ҳудудида ёки бошқа ҳудудларга инвестиция киритиши бўйича қарор қабул қилганда инвестицион муҳит жозибадорлиги бўйича тўлиқ тасаввурга эга бўлиши талаб этилади (1.2.2-расм).

Ўзбекистон учун инвестиция муҳитини яхшилашнинг бош масалаларидан бири солиқ тизимини такомиллаштириш, деб ҳисоблаймиз. Зеро, кўплаб хорижий ва маҳаллий иқтисодчи олимлар солиқлар ва солиққа тортиш механизмига жамиятни ривожлантиришнинг муҳим қуроли сифатида қарашган. Бу ўринда Адам Смитнинг қуйидаги сўзларига эътибор қаратиш керак бўлади: "...давлатни юқори даражадаги фаровонликка кўтариш учун

¹⁷ Хамроев Ҳ.Р. Зонал сиёсат: методология, хорижий тажриба ва қўллаш йўналишлари. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти, 2008.

фақатгина тинчлик, енгил солиқлар ва бошқаришда чидамлилики керак, бошқа ҳамма нарсалар ва буюмлар учун эса табиий ҳаракат лозим"¹⁸.

1.2.2-расм¹⁹.

Инвестицион муҳит таркибига қуйидагиларни киритиш мумкин:

Инвестицион салоҳият – мамлакатнинг инвестицияларни кириб келиши учун очиклиги ва иқтисодий ресурслар захираларининг мавжудлиги, уларнинг ҳажми билан белгиланади.

Инвестицион риск – инвесторларга яратиб берилган шароитлардан келиб чиқиб, уларнинг даромади олиши ва/ёки уни йўқотиш эҳтимоллиги.

Инвестицион салоҳиятни 9 та гуруҳга бўлиб талқин қилиш мумкин (1.2.2-расм):

❖ табиий-ресурс салоҳияти (фойдали қазилма бойликларнинг захираси);

❖ ишлаб чиқариш (аҳоли томонидан хўжалик фаолиятини юритиш орқали яратилган моддий бойлик);

❖ инновацион (илм-фаннинг ривожланиш даражаси ва илмий-техника ютуқларини татбиқ этиш ҳолати);

❖ меҳнат (меҳнат ресурсларининг сони, ёши, билими ва малака даражаси);

❖ молиявий (солиқ солиш базасининг ҳажми, ҳудудда мавжуд бўлган корхоналарнинг фойдаси, аҳоли даромади);

❖ институционал (етақчи бозор институтларининг ривожланганлик даражаси);

❖ инфратузилма (ҳудуднинг иқтисодий-географик ҳолати ва унинг инфратузилмавий таъминланганлиги);

❖ истеъмол (аҳолининг ялпи харид қобилияти, яъни истеъмол талаби);

❖ туристик (туристларнинг ташриф буюришлари учун мавжуд масканлар, диққатга сазовор объектлар).

¹⁸ Майбурд Е.М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. М. 1996.

¹⁹ Муаллиф томонидан тузилган.

Инвестицион салоҳият айнан инвестицион жозибадорликни юзага келтиради ва уни оширишга хизмат қилади (1.2.3-жадвал). Инвестицион жозибадорликка инвестицион риск тескари (салбий) таъсир кўрсатади.

Юқорида баён этилган фикрларни давом эттирган ҳолда, инвестицион рискни ва уни интеграл баҳолашни қуйидаги гуруҳларга бўлиб талқин этиш мумкин:

- молиявий (давлат/маҳаллий бюджет ва корхоналар бюджетининг баланслаштирилгани);
- иқтисодий (ҳудуднинг иқтисодий ривожланиш тенденцияси);
- ижтимоий (ҳудуднинг ижтимоий ҳолати);
- жиноятчилик (ҳудуддаги криминал вазият, тез-тез содир бўладиган оғир жиноятлар, иқтисодий жиноятлар ва босқинчилик ҳолати);
- экологик (атроф-муҳитнинг ифлосланиши);
- бошқарув (мақсадли дастурларнинг мавжудлиги, бошқарув фаолиятининг ривожланганлик даражаси, бюджет ва унинг устидан оқилона бошқарув).

Турли хилдаги барча инвестициялар учун ҳар хил кўринишдаги инвестицион муҳитнинг мавжудлиги эътиборлидир. Бинобарин, у ёхуд инвестор ва инвестицияни қабул қилувчи шахслар ҳеч қачон бир хилдаги мақсадни кўзламайди.

Инвестицияни қабул қилувчи томон минимал ресурсларни жалб этиш эвазига комплекс тарзда ижтимоий-иқтисодий вазибаларни амалга оширишни, иккинчи томон эса, узоқ муддат давомида максимал фойда олишни кўзлаб ҳаракатланади. Шунинг учун инвестициялар бозорида талаб ва таклиф қонунларининг амал қилиши (манфаатлар уйғунлиги) ва мувозанатликни таъминлаш билан боғлиқ жараёнлар кечади.

Шуларни ҳисобга олиб, узоқ муддатли ораликда инвестицион муҳитнинг барқарор бўлиши, шу билан бирга, инвестицион иқлим ижтимоий такрор ишлаб чиқариш фазаларида иштирок этадиган (истеъмол қилинадиган) омиллар (ресурсларга) бўлган талабдан келиб чиқиб, ўзгарувчан бўлиши лозим.

Ҳозирги ижтимоий-иқтисодий шароитда инвестицияларнинг кириб келиши инновацион соҳаларнинг ривожланишига ва инновацион тадбиркорликнинг тараққий этишига, инвестицион иқлимга ва инвестициялаш механизмига боғлиқдир.

Минтақавий иқтисодиёт бўйича амалга оширилган илмий изланишларни ўрганиш асносида мазкур тадқиқотда ҳудудларнинг инвестицион жозибадорлигини кўрсатувчи омиллар гуруҳлангани ҳолда ягона тизимга келтирилди. Бунда асосий гуруҳлар сифатида ҳудуднинг комплекс кўрсаткичлари акс этадиган ижтимоий-иқтисодий салоҳиятни англатувчи нуқтаи назарлар ва илмий-амалий қарашлар умумлаштирилган ва классификацияланган (1.2.3-жадвал).

Тадқиқотларнинг гувоҳлик беришича, агар инвестиция муҳити яхши бўлса, бир томондан, ички инвестициянинг ўсишига, мўлжалланган

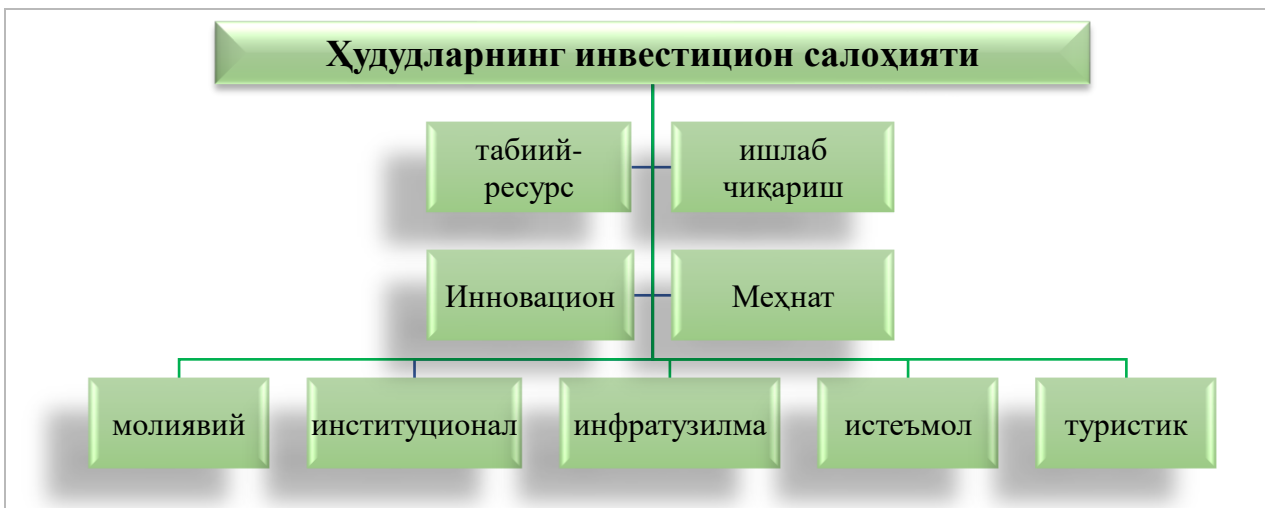
харажатлар таркибида истеъмолга нисбатан жамғаришнинг кўпайишига имкон беради. Бу эса, иқтисодий ўсиш суръатлари юқори бўлишининг кафолатидир.

1.2.3-жадвал

Мамлакатнинг инвестицион салоҳияти ва унга таъсир кўрсатадиган омиллар мажмуаси²⁰

№	Гуруҳ	Кўрсаткичлар тўплами
I. ХУДУДЛАРНИНГ ИНВЕСТИЦИОН САЛОҲИЯТ ДАРАЖАСИГА ТАЪСИР КЎРСАТУВЧИ ОМИЛЛАР		
1.	Табийий-географик салоҳият	– хом ашё ресурслари: минерал хом ашёлар; ер ва сув; ёқилғи-энергетика; турли хилдаги руда ва металллар.
2.	Меҳнат салоҳияти	– ҳудуднинг демографик салоҳияти: аҳоли зичлиги; меҳнат ресурсларининг сони ва сифати; ишчи кучи; меҳнатга тўланадиган ўртача ойлик иш ҳақи; ишсизлар сони; ишлаётганлар ва ишсизларнинг ёш даражаси; ишсизларнинг малакаси ва савияси.
3.	Ишлаб чиқариш салоҳияти	– ишлаб чиқариш қувватлари: ялпи ҳудудий маҳсулот (ЯҲМ); асосий воситаларнинг ҳолати; ишлаб чиқариш омилларининг унумдорлиги; ҳудуднинг тармоқлар ва соҳалар кесими бўйича ихтисослашуви; импорт ва экспортнинг ҳажми.
4.	Инновацион салоҳият	– ҳудуднинг фан-техника салоҳияти: илмий-техникавий ютуқлар; фан ва илмий даражага эга бўлганлар; илмий-техникавий лойиҳалар ҳажми; илм билан шуғулланаётганлар; ҳудудда мавжуд бўлган илмий текшириш ва тажриба-конструкторлик институтлари/филиаллари.
5.	Институционал салоҳият	– республика ва маҳаллий қонунчилик: истеъмолчиларнинг ҳуқуқлари; корпоратив бошқарув принциплари; соғлом рақобат муҳити; бизнесни юритиш учун яратилган шароит ва ахборот таъминоти; бухгалтерия ҳисоби ва статистик ҳисоботлар; молиявий бозорлар ва институтларнинг ривожланганлиги.
6.	Инфраструктура салоҳияти	– инфраструктура таъминоти: ҳудудда мавжуд бўлган сув ва электр-энергияларнинг ҳолати; аэропорт, автомобиль ва темир йўлларнинг мавжудлиги; ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланганлиги.
7.	Молиявий салоҳият	– молиявий салоҳиятнинг асосий мезонлари: тижорат банклари томонидан хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти учун берилган кредитлар ҳажми; аҳоли томонидан миллий ва хорижий валюталарда банк депозитларига қўйилган маблағлар ҳажми; юридик шахсларнинг банклардаги депозитлари (миллий ва хорижий валютада) ҳажми.
8.	Истеъмол салоҳияти	– ҳудуд аҳолисининг истеъмолга бўлган талаби: иш ҳақи; даромаднинг бошқа барча кўринишлари (рента, ижара, дивиденд, фоиз, фойда, нафақа, субсидия ва б.)
9.	Туристик салоҳият	– туристик масканлар: ҳудудда мавжуд бўлган тарихий обидалар, асори-атиқалар, эко ва агро тизим, туристларга хизмат қиладиган ижтимоий-маиший объектларнинг ривожланганлиги.

²⁰ Муаллиф ишланмаси.

Манба: Мустафакулов Ш. Инвестицион фаолият, салоҳият ва жозибадорлик. Бозор, пул ва кредит. Илмий-амалий ойлик журнал. 4/2017, апрель (239), 10-19 б.

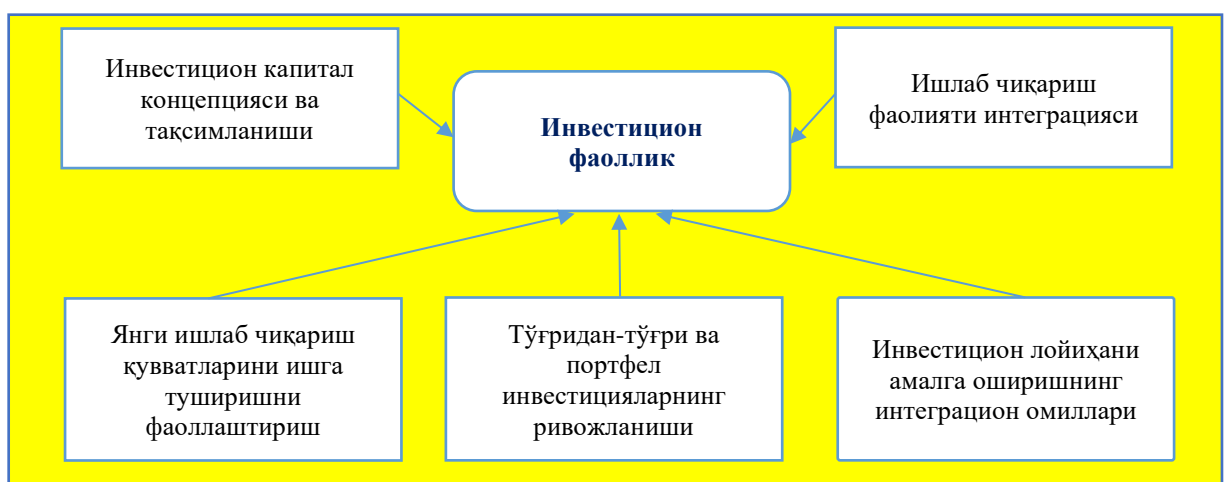
1.2.2-расм.

II. ИНВЕСТИЦИОН РИСКЛАР ДАРАЖАСИНИ БАҲОЛАЙДИГАН ОМИЛЛАР		
1.	Ҳуқуқий риисклар	– Худудларда ҳуқуқий (қонуний) риискларни баҳолашнинг асосий йўналишлари: инвестиция дастуридан жой олган соҳа ва тармоқларни молиялаштириш борасидаги ҳуқуқий шарт-шароитлар; ҳуқуқий базанинг ривожланганлиги (ҳолати); инвестицияларни ҳимоя қилиш/муҳофазалаш ва инвесторлар учун яратилган имтиёзларнинг ҳуқуқий асослари, унинг кўлами; ишлаб чиқариш ресурсларидан фойдаланиш бўйича алоҳида тартиблар.
2.	Сиёсий риисклар	– Сиёсий риискни баҳолашда эътибор қаратиладиган жиҳатлар: аҳолининг сиёсий жараёнларга ва партиялар ҳаракатига бўлган муносабати; парламент ва президентлик сайловларидаги иштироки; маҳаллий ҳокимиятнинг обрўси; қонунчилик ва ижро ҳокимиятининг олиб бораётган тадбирлари; сиёсий партиялар ва турли гуруҳлар томонидан амалга оширилаётган демократик ҳаракатлар; ҳар-хил диний ва миллий, этник гуруҳларнинг ҳаракати; миллатлараро муносабатларнинг ҳолати; ҳокимиятни сақлаб қолиш бўйича амалга ошириладиган тадбирлар.
3.	Ижтимоий (социал) риисклар	– Худуднинг ижтимоий ҳаётини акс эттирувчи кўрсаткичлар ва социал риисклар: аҳолининг ҳаётва турмуш тарзи; ижтимоий инфратузилмаларнинг ҳолати; демографик ҳолат – аҳолининг сони, ёш даражаси, оилалар сони ва таркиби, миграция ва табақаланиш, аҳолининг ўта бой ва камбағал қатлами ўртасидаги нисбат; даромад даражаси ва уни топиш манбалари; харид қуввати; харажатлар ва эҳтиёжнинг таркиби ва даражаси; уй-жойлар, транспорт ва алоқа, таълим ва маданият; ишсизлик, кўнимсизлик ва ишдан бўшашлар.

4.	Иқтисодий рисклар	– Инвестицияларнинг кириб келиши учун яратилган иқтисодий шарт-шароитларга таъсир кўрсатадиган омиллар: маҳаллий ва жаҳон бозорида рўй бераётган ўзгаришлар ва бозорларнинг кўлами; товар ва хизматларни ишлаб чиқариш ва уларни сотиш ҳажми, нархлар даражаси (бозор талаби); ҳудудларнинг умумреспублика импорти ва экспортидаги улуши; давлат томонидан олиб борилаётган иқтисодий сиёсат ва ҳудудларнинг иқтисодий ривожланишини таъминлашга қаратилган иқтисодий чора-тадбирлар; умумий капиталда чет-эл компания ва ташкилотларининг (ҳуқуқий ва жисмоний шахслар) улуши; дивидендларни тўлаш ва хорижга ўтказиш бўйича имкониятлар; қисқа ва узоқ муддатли банк ва нобанк кредитларни олиш имконияти; миллий валютани конвертация қилиш; юқори самарали инвестицион объектлар.
5.	Экологик риск	– Инвестицион иқлимни баҳолашда зарур бўладиган асосий йўналишлар: атроф-муҳитнинг ифлосланганлиги; атроф-муҳитнинг радиацияланганлиги; сув, биоресурслар, тупроқ ва ер ресурсларининг ҳолати ва техноген ўзгаришлар.
6.	Криминал риск	– Ҳудудда криминал вазиятни баҳолашнинг асосий йўналишлари: ҳудудда содир бўладиган жиноятларнинг даражаси; буюртма асосида содир бўладиган жиноятлар, хунрезликлар; давлат ташкилотларида мавжуд бўлган таъмагирлик ва коррупция ҳолатларининг даражаси.

III. ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛЛИК

1.	Инвестицион фаолликни акс эттирувчи омиллар	<ul style="list-style-type: none"> – янги қувватларнинг фойдаланишга топширилиши; – корхонанинг иқтисодий салоҳияти; – капиталнинг марказлашуви; – инвестицион лойиҳаларни амалга оширишнинг интенсивлиги; – маҳсулотларнинг энерготехнологиялари; – инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш фазалари ва вақтининг қисқариши.
----	--	---

Манба: Мустафакулов Ш. Инвестицион фаолият, салоҳият ва жозибadorлик. Бозор, пул ва кредит. Илмий-амалий ойлик журнал. 4/2017, апрель (239), 10-19 б.

1.2.3-расм. Инвестицион фаоллик омиллари

Юқорида зикр этилган ранг-баранг омилларнинг ижобий тарздаги концентрацияси хориждан инвестицияларнинг фаол кириб келишига имкон беради. Бу эса, табиийки, қўшимча иш жойлари, қўшимча даромад, иқтисодийнинг ўсишига қўшимча имкониятдир. Бунга қўшимча энг муҳими – хорижий инвесторлар ўзлари билан нафақат капитал олиб кирадилар, балки ўз мамлакатларида бўлган илғор билим ва тажрибани ҳам олиб келадилар. Бу ҳам мамлакатнинг келгуси иқтисодий ўсишига имкон туғдиради.

Табиийки, дунёдаги барча давлатлар ўзларидаги инвестицион муҳитни яхшилаш устида иш олиб боради. У ёки бу давлат мазкур масалага озгина эътибор бермаса, хорижий инвесторларни тезда йўқотиб қўяди, чунки инвесторлар доимо ўз капиталларини қўйишга янада жозибалироқ жой қидиради. Таъкидланганидек, инвестицион муҳит қанчалик ёмон бўлса, тадбиркорлик таваккали шунча юқори бўлади. Бу эса, қабул қилаётган мамлакат учун чет эл сармоясини жалб этишга тегишли сарфларнинг ортиши билан баробардир.

Мамлакатнинг ҳамда ҳар бир ҳудуднинг инвесторлар учун жозибадорлиги, биринчи навбатда, инвестиция муҳити билан белгиланади. Жозибадорлик эса макро ва микро даражада баҳоланади. Макро даражада жозибадорлик қабул қилувчи мамлакат ҳаётининг ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ва бошқа жиҳатларини ўз ичига қамраб олади.

Ҳар қандай потенциал инвестор, аввало, мамлакат/ҳудуднинг иқтисодий ва унинг алоҳида соҳаларининг (валютавий, бюджет, кредит, меҳнат ресурсларидан фойдаланиш тартиби ва бошқалар) умумий ҳолатини ҳисобга олади. Эътибор бериладиган муҳим нарсалардан бири бу – иш кучига қилинадиган харажатлар (иш кучи арзон, шу билан бирга малакали бўлиши талаб қилинади) ҳисобланади.

Микро даражада эса янги муҳитда инвесторларнинг келишувлари, фирмаларнинг давлат маъмурияти ва хўжалик субъектлари билан муносабатлари орқали намоён бўлади. Жануби-Шарқий Осиё ва Узоқ Шарқ мамлакатларида ЭИҲларнинг муваффақияти, биринчи навбатда, хорижий капитални жалб қилиш мақсадида пухта ўйланган давлат сиёсати туфайли яратилган жозибадор инвестиция муҳити билан белгиланади. Шуларни эътиборга олиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2016 йил 26 октябрдаги ПФ-4853-сон ҳамда «Ургут», «Ғиждувон», «Қўқон» ва «Ҳазорасп» эркин иқтисодий зоналарини ташкил этиш тўғрисида» 2017 йил 12 январдаги ПФ-4931-сон Фармонлари қабул қилингани бежиз эмас. Ушбу зоналарни ташкил қилиш орқали қуйидаги асосий вазифаларни ҳал этиш назарда тутилган:

- ташқи бозорларда талаб юқори бўлган ва импортнинг ўрнини босувчи, юқори қўшилган қийматли маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича замонавий ишлаб чиқаришларни ташкил этиш учун хорижий ва маҳаллий инвесторларнинг тўғридан-тўғри инвестицияларини жалб этиш;

- республика хуудларининг ишлаб чиқариш ва ресурс салоҳиятидан комплекс ва самарали фойдаланишни таъминлаш;

- мева-сабзавот ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш, сақлаш ва қадоклаш, тўқимачилик, гилам тўқиш, пойабзал ва чарм-галантерея, экология жиҳатидан хавфсиз кимё, фармацевтика, озик-овқат, электротехника саноати, машинасозлик ва автомобилсозлик, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш ва бошқа йўналишларда янги замонавий ишлаб чиқаришларни ташкил этиш;

- маҳаллий хом ашё ва материаллар негизида мустақкам кооперация алоқаларини ўрнатиш ҳамда эркин иқтисодий зоналар корхоналари ўртасида ва умуман республикада саноат кооперациясини ривожлантириш асосида юқори технологияли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш;

- ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни стандартлаштириш, сертификатлаштириш ва маркировка қилиш бўйича халқаро стандартларга мувофиқ илмий-ишлаб чиқариш марказлари ташкил этиш ва уларнинг қарорлари халқаро даражада эътироф этилишини таъминлаш чора-тадбирларини кўриш;

- ЭИЗ хуудида транспорт, муҳандислик-коммуникация ва ижтимоий инфратузилмани жадал ривожлантиришни ҳамда улардан самарали фойдаланишни таъминлаш²¹.

Инвестиция муҳитига, биринчи навбатда, жамиятдаги сиёсий барқарорлик, иқтисодиётнинг умумий аҳволи (кўтарилиш, турғунлик, инқироз), мамлакатнинг валюта, молия ва кредит тизимларидаги ҳолат, божхона тартиби ва иш кучидан фойдаланиш тартиби таъсир этади.

Хорижий тадбиркорлар асосий эътиборни капитални эркин ҳаракат қила олиш шарт-шароитига, валюта курсининг барқарорлигига, инфляция жараёнининг динамикасига, кредит нархига ва ҳаракат қилиш шароитларига, маҳаллий бозорнинг ҳажмига, протекционистик ҳимояга, инвесторлар учун имтиёз ва тўсиқларга, жумладан, солиқ имтиёзларига қаратишади. ЭИХда локал ва умумреспубликага нисбатан янада қулай инвестиция муҳитини яратиш зарур. Инвестиция муҳитининг яхши-ёмонлигини ЭИХга жалб қилинган инвестициянинг миқдори ва сифати билан ҳама ўлчаш мумкин²².

Тўғридан-тўғри хорижий инвестиция оқими 2020 йилнинг биринчи 6 ойида ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 49 фоизга пасайди. Чуқур рецессия таъсири остида бу пасайиш йил охирига қадар ҳам 40 фоизни ташкил этди.

БМТ маълумотига кўра, Европа иқтисодиётида тўғридан тўғри хорижий инвестициялар оқимидаги пасайиш туфайли 7 миллиард доллар йўқотилди. Бундай салбий пасайиш биринчи марта қайд этилмоқда. АҚШ иқтисодиётида эса қисқариш 61 фоиз бўлган. Тўғридан тўғри инвестиция оқимининг халқаро

²¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 10 апрелдаги 196-сон қарори. (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 15-сон, 252-модда).

²² Хамроев Ҳ.Р. Зонал сиёсат: методология, хорижий тажриба ва қўллаш йўналишлари. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти, 2008.

миқёсда пасайишига кўпчилик пулни ушлаб тургани ва аксар ҳолларда сармоя киритиш кечиктирилгани сабаб бўлган.

«Бу йил тўғридан тўғри инвестиция оқими халқаро миқёсда деярли ярим барабар қисқарди. Бу биз кутгандан ҳам ёмонроқ натижа. Инвестиция оқими йил охиригича 30-40 фоизга пасайиши, 2021 йилда эса 5-10 фоизга қисқариши кутилмоқда», деган БМТ вакили Жеймс Жан.

Одатда халқаро пул ўтказмаларининг 80 фоизи ривожланган давлатлар ҳиссасига тўғри келади, шунинг учун инвестиция оқимидаги пасайиш уларга кўпроқ (98 миллиард доллар) зарар етказган. Бундай пасайиш охириги марта 1994 йилда кузатилган эди.

2019 йил тўғридан тўғри хорижий инвестиция оқимини қабул қилувчи асосий давлатлар Италия, АҚШ, Бразилия ва Австралия эди. Бу йилги пасайиш уларга нисбатан кўпроқ сезилган. Хитой эса бу пасайишдан қочишга уринмоқда. Чин ўлкасида тўғридан тўғри инвестициялар электрон тижорат тизими, махсус техника хизматлари, тадқиқот ва ишланмаларга йўналтирилмоқда.

Шу борада ҳудудий инвестицион жозибаторлик (ИЖ) қийматини аниқлаш ва унга таъсир кўрсатадиган омиллар, мавжуд рискларни инобатга олган ҳолда ҳисоблашнинг қатор услублари яратилди. Ушбу услубий моделлар ва келтирилаётган формулалар муқаддам қилинган тадқиқот ишлари ва турли даврларда хорижий ва маҳаллий олимлар томонидан олиб борилган изланишларни ўрганишнинг маҳсули бўлиб, қайсидир маънода улар томонидан қўлланилган ҳисоб-китобларнинг такомиллашган (модификацияланган) варианты ҳисобланади.

Қайд этилган услубларда олимлар ИЖни ҳудудий кесимда ёки тармоқ кесимида иккига бўлиб аниқлашни тавсия этишган бўлса, биз томонимиздан эса, ягона формула орқали изоҳланади.

$$ИЖ_{kj} = X * ИЖ_{xj} + Y * ИЖ_{tj} \quad (1.4)$$

Бу ерда,

$ИЖ_{kj}$ – j мамлакатнинг комплекс ИЖ;

$ИЖ_{xj}$ – j мамлакатнинг маълум бир (таҳлил қилинаётган) ҳудудининг ИЖ;

$ИЖ_{tj}$ – j мамлакатнинг маълум бир тармоғининг ИЖ;

X, Y – ҳар бир инвестицион жозибаторлик кўрсаткичларининг солиштирма оғирлиги/вазни.

Мамлакатнинг ҳудудий ва тармоқ бўйича ИЖ кўрсаткичларини баҳолаш учун қуйидагилар аниқланиши лозим: иқтисодий қайтим (инвестиция маблағлари йўналтирилган бизнестан (объект) келадиган даромад); инвестиция rischi (мамлакатнинг (ҳудуд ва тармоқ бўйича) турли хилдаги риск даражаси ҳисобланади).

$$ИЖ_{x(t)j} = ДД_{x(t)j} * (1 - РД_{x(t)j}) \quad (1.5)$$

Бу ерда,

$ИЖ_{x(t)j}$ – мамлакатнинг ҳудудий/тармоқ бўйича инвестицион жозибаторлиги;

- хуудий/тармоқ бўйича инвестиция маблағлари йўналтирилган бизнес (объект)нинг даромадлиги ёки иқтисодий қайтими;
- хууд/тармоққа йўналтирилган инвестициянинг рисклилик кўрсаткичи.

Бундан кўриш мумкинки, хууд ёки тармоққа йўналтирилган инвестициядан келадиган даромад қайтими ва риск натижасида йўқотиладиган зарар ўртасидаги фарқ орқали инвестицион жозибаторликка баҳо берилади. Хууд ёки тармоққа ўтган йиллар кесимида асосий капиталга киритилган инвестициялар миқдори ҳамда таҳлил қилинаётган йилда олинган фойда ўртасидаги нисбий миқдор иқтисодий қайтим кўрсаткичини намоён этади.

Бир вақтнинг ўзида мамлакат хуудларининг бир қанча тармоқларига инвестициялар киритилганлиги ва улардан келадиган (хар бир объектдан келадиган) фойда нормаси турлича бўлганлиги боис, иқтисодий қайтим кўрсаткичи ўртача хуудий қиймат бўйича олинди:

$$ДД_{x(t)j} = \frac{МН}{И} \quad (1.6)$$

Бу ерда,

$ДД_{x(t)j}$ – иқтисодий қайтим (даромадлилик даражаси) кўрсаткичи;

МН – фаолиятнинг молиявий натижаси сальдоси (фойда минус зарар);

И – ўтган йилда асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар (минтақа кесимида).

Мамлакат хуудидида бир қанча корхоналар фаолият юритади. Ушбу корхоналарга киритилган инвестициялар (асосий капиталга) маълум вақт ўтгандан сўнг даромад келтира бошлайди, умумий олганда фойда ва зарар ўртасидаги сальдолар йиғиндиси хууд бўйича иқтисодий қайтим кўрсаткичини юзага чиқишини англаган ҳолда, биринчи формулани қуйидагича такомиллаштирамиз:

$$(1 - РД_{xj}) + Y * (1 - РД_{Tj})) \quad ИЖ_{kj} = ДД_{xj} * (X * (1.7)$$

Инвестиция рискининг мавжудлиги ва унинг натижасида даромаднинг йўқотилишини эътиборга олиб, рисклилик даражасини, албатта, ҳисоблаш талаб этилади. Бунинг учун ўртача арифметик формула орқали таваккалчилик (рисклилик) кўрсаткичини келтириб чиқарамиз:

$$РД_j = \frac{\sum_{i=1}^n ХК_i * x_{o_i}}{\sum_{i=1}^n x_{o_i}} \quad (1.8)$$

Бу ерда,

$РД_j$ - j мамлакатнинг таваккалчилик даражаси; $ХК_i$ – инвестиция рискининг хусусий кўрсаткичи; x_{o_i} – эксперт усули орқали ҳисобланадиган хусусий кўрсаткичнинг вазни; n – хусусий кўрсаткичлар миқдори; i – хусусий кўрсаткичлар индекси.

Юқорида 1.2.3-жадвалда келтирилган инвестицион риск гуруҳларининг таъсир кўрсатиш вазнидан келиб чиқиб, эксперт баҳолаш усулидан

фойдаланиш ва мамлакат ҳудудларининг инвестицион жозибadorлигини аниқлаш мақсадга мувофиқдир. Тармоқ бўйича инвестицион рискни ҳисоблаётганда сиёсий, ижтимоий, инфратузилма, ҳуқуқий ва криминал омилларни чиқариб ташлаш лозим. Чунки ушбу омиллар баҳоланаётган кўрсаткичга унчалик ҳам сезиларни таъсир кўрсатмайди. Бундан ташқари, бир хил даражадаги омилларни ҳам ҳудудий, ҳам тармоқ бўйича ҳисобга олиш номақбул ҳисобланади.

Мамлакатда инвестицион фаолликни янада кучайтириш, ҳудудларнинг инвестицион жозибadorлигини ошириш мақсадида Ўзбекистоннинг айрим ҳудудларида эркин иқтисодий зоналар ташкил этилиб (Навоий, Жиззах, Ангрен, Ургут, Гиждувон, Қўқон ва Ҳазораспда), хорижий инвесторларнинг капитал қўйилмалари ва ўз бизнесларини юритишларини таъминлашга қаратилган тизимли институционал ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Агар йиллар динамикасига эътибор қаратадиган бўлсак, 2000 йилда асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг жами қиймати 744520 млн. сўмни, бунда жон бошига тўғри келадиган инвестициялар ҳажми 30,2 минг сўмни ташкил этган (1.2.2-жадвал).

Бугунги кунда мамлакатимизда 23 та эркин иқтисодий ва 348 та кичик саноат зонаси фаолият юритмоқда. Эркин иқтисодий зоналарда умумий қиймати 2,6 миллиард долларлик 453 та лойиҳа амалга оширилиб, 36 мингга яқин иш ўрни яратилган. Кичик саноат зоналарида эса 5 триллион сўмлик 1 минг 497 та лойиҳа ишга туширилиб, 36 мингдан зиёд кишининг бандлиги таъминланган.

Шу билан бирга, бу ҳудудларда ҳали имкониятлар кўп. Шу мақсадда давлатимиз раҳбари “Махсус иқтисодий ва кичик саноат зоналари муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида” қарор қабул қилди. Қарорга мувофиқ, 2021 йилда эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналари инфратузилмасини яхшилаш учун 1 триллион 600 миллиард сўм маблағ ажратилиши белгиланган.

Хусусан, 17 та эркин иқтисодий зонада қўшимча электр энергияси, газ, ичимлик суви ва оқова сув тармоқлари ҳамда автомобиль йўлларини барпо этиш учун 584 миллиард сўм, 145 та кичик саноат зонаси учун 395 миллиард сўм йўналтирилиши режалаштирилган.

2000 йилда Ўзбекистон аҳолисининг сони 24487,7 минг кишини, 2005 йилда эса 26021,3 минг кишини, 2015 йилга келиб 31575,3 минг кишини ташкил этган. 2000-2005 йиллар оралиғида аҳоли сони 1,06 баробарга ошган бўлса, жон бошига тўғри келган инвестициялар ҳажми худди шу йиллар оралиғида 4 баробарга ўзгарган ($121,0 \div 30,2$). Иқтисодиётнинг ривожланиши учун инвестициялар аҳамиятининг юқори эканлигини қиймат кўринишида яратилган ЯИМ мисолида ҳам кузатиш мумкин.

2010 йилда мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш мақсадида асосий капиталга йўналтирилган инвестицияларнинг умумий ҳажми 15338698,0 млн. сўмни ташкил этгани ҳолда, ҳудудлар кесимида энг катта улуш Тошкент шаҳрига (21,6 фоиз), ундан кейин Бухоро вилоятига (13,5 фоиз) тўғри келган.

Бу ҳам бўлса, ҳудудларнинг инвестицион салоҳияти, у ерда мавжуд бўлган ресурсларнинг мавжудлиги (қазилма бойликлар), инфратузилмаларнинг ривожланганлиги, шунингдек, ҳудуднинг инвестицион жозибадорлиги юқорилиги билан изоҳланади.

Ҳудудларнинг бир текисда ривожланишини таъминлаш, ҳудудларда истиқомат қиладиган аҳоли даромадалари ўртасидаги кескин фарқланишни олдини олиш билан боғлиқ масалаларни макро ва мезоиктисодий даражада ҳал этиш давлатнинг ва жойлардаги маъмурий-бошқарув ҳокимиятларнинг асосий вазифаларидан ҳисобланади. Дейлик, 2000 йилда республика бўйича аҳоли жон бошига тўғри келадиган инвестицияларнинг миқдори ўртача 30,2 минг сўмни ташкил этган бўлса, ушбу кўрсаткичдан паст бўлган ҳудудлар сони 11 тани ташкил этган (1.2.2-жадвал). Қолган учта маъмурий ҳудудда (Тошкент шаҳри, Қашқадарё ва Навоий вилояти) мазкур кўрсаткич республика ўртача кўрсаткичидан кескин юқори бўлганини кўриш мумкин.

1.2.2-жадвал

Ялпи ҳудудий маҳсулот ва асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми, 2000-2020 йй.

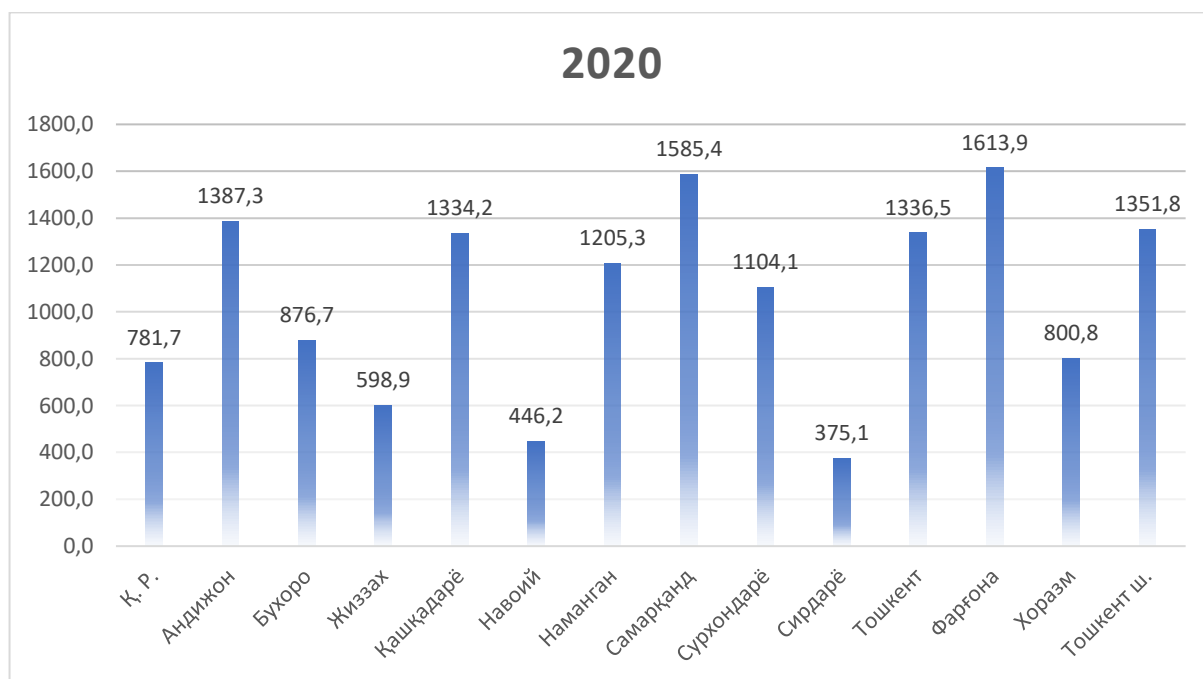
Кўрсаткичлар	Ў.З.Р	ҚР	Андижон	Бухоро	Жиззах	Қашқадарё	Навойй	Наманган	Самарқанд	Сурхондарё	Сирдарё	Тошкент	Фарғона	Хоразм	Тош.ш	Ў.З.Р	ҚР	Андижон	Бухоро	Жиззах	Қашқадарё	Навойй	Наманган	Самарқанд	Сурхондарё	Сирдарё	Тошкент	Фарғона	Хоразм	Тош.ш
	2000 йил															2005 йил														
ЯИМ (ҳудудлар бўйича ЯҲМ), млрд.сўм	3 255,6	109,3	242,3	207,6	83,3	235,9	146,8	171,6	263,8	165,8	85,2	374,2	374,2	143,1	398,0	15 923,4	523,5	1 121,1	1 014,8	504,7	1 326,4	1 099,4	715,5	1 156,9	724,4	390,6	1 820,5	1 419,0	595,2	1 892,0
Асосий капиталга киритилган инвестициялар, млн.сўм	744 520,0	35 897,0	36 746,0	31 180,0	17 392,0	124 255,0	46 109,0	41 891,0	42 600,0	27 736,0	17 118,0	60 526,0	52 367,0	25 840,0	182 708,0	3 165 248,0	149 270,0	130 366,0	260 714,0	77 203,0	456 524,0	229 097,0	107 935,0	203 508,0	170 801,0	54 492,0	337 433,0	162 315,0	63 264,0	741 775,0
Жон бошига инвестициялар, минг сўм	30,2	23,7	16,7	21,8	17,7	56,7	58,6	21,6	15,8	15,8	26,5	25,6	19,5	19,3	85,4	121,0	95,0	55,3	171,9	73,7	190,3	282,3	51,7	70,5	89,4	80,8	137,2	56,8	43,8	346,9
Жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад, минг сўм	96,4	60,6	111,2	87,6	54,2	72,4	117,7	65,3	74,7	66,2	75,2	91,2	105,5	73,6	244,3	371,8	203,2	328,6	342,4	216,8	270,8	540,8	242,4	247,0	274,0	277,2	363,6	309,9	258,8	1 269,9
2010 йил															2020 йил															
ЯИМ (ҳудудлар бўйича ЯҲМ), млрд.сўм	62 388,3	1 813,9	3 461,0	3 901,1	1 550,6	5 862,9	3 836,2	2 578,5	3 974,4	2 473,0	1 253,2	6 441,4	4 434,0	2 058,0	8 568,6	580 203 200	21 200 900	37 913 700	30 758 100	17 445 900	34 618 100	49 015 101	26 632 300	42 378 100	24 003 600	12 186 400	62 661 700	36 538 900	20 822 300	88 567 700
Асосий капиталга киритилган инвестициялар, млн.сўм	15 338 698,7	458 522,0	552 517,4	2 069 143,9	359 706,6	1 690 377,7	1 704 585,5	540 200,6	934 187,0	569 782,2	383 118,9	1 510 376,2	849 061,0	357 600,0	3 309 036,7	202 000 100,0	8167400	875500	1124900	1297400	1992200	1604300	1198300	1342600	992300	717500	1899400	1132000	666300	4477900
Жон бошига инвестициялар, минг сўм	543,4	279,5	214,8	1 273,5	319,5	639,7	1 987,6	237,1	296,8	271,9	532,3	581,4	273,8	227,0	1 472,4	5845,1	4245,5	274,6	577,8	919,8	597,5	1582,5	417,9	340,1	370,1	833,2	634,4	296,3	352,0	1672,6
Жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад, минг сўм	1 668,1	1 203,3	1 480,0	2 034,7	1 172,5	1 430,5	3 093,9	1 263,4	1 489,5	1 307,5	1 593,3	1 739,3	1 363,3	1 632,1	3 338,8	16788,8	11020,3	11891,9	15798,5	12367,7	10381,8	48347,9	9288,0	10735,7	8953,2	14152,1	20929,1	9565,4	10999,0	33082,2

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган.

Ўз-ўзидан, жон бошига тўғри келадиган даромадлар ҳам айнан ушбу ҳудудларда юқори бўлган.

2020 йилда жон бошига тўғри келадиган умумий даромадларнинг ўртача қиймати 16788,8 минг сўми ташкил этиб, ҳудудлар кесимида ушбу кўрсаткичдан юқори бўлган вилоятлар қуйидагилар: Навоий вилояти – 48347,9 минг сўм; Тошкент вилояти – 20929,1 минг сўм; Тошкент шаҳри – 33082,2 минг сўм. Ваҳоланки, ушбу кўрсаткичлар бўйича 2010 йилда вазият мутлақо бошқача тус олган эди.

Биргина Сирдарё вилоятида жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад умумреспублика кўрсаткичининг 53,3 фоизини ташкил этган бўлса, худди шу кўрсаткич 2010 йилда 95 ташкил этган. Вақт ўтгани сайин ҳудудларда жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад ўртача республика кўрсаткичидан кескин фарқланмоқда. 2020 йилда умумреспублика кўрсаткичидан катта бўлган ҳудудлар учтани ташкил этган (Тошкент ш., Тошкент вилояти, Навоий вилояти).

1.2.4-расм. Иқтисодиётда банд аҳоли сони, минг киши²³

Ушбу даромадларнинг таркибида меҳнат фаолиятидан олинган даромадлар умумий даромаднинг 72,9 фоизини ва трансфертлардан тушган даромадлар 21,8 фоизни ташкил этмоқда²⁴. Ҳудудлар иқтисодиётига киритилган инвестициялар ўша йилнинг ўзида ҳудудий ялпи маҳсулотнинг ўсишига таъсир кўрсатмаса-да, аммо маълум бир вақт ўтгандан кейин мультипликатив самара беради.

Сабабий боғлиқликдаги таҳлил натижаларидан ҳам кўриш мумкинки, 2000 йилда Андижон вилоятида аҳоли жон бошига тўғри келадиган ўртача

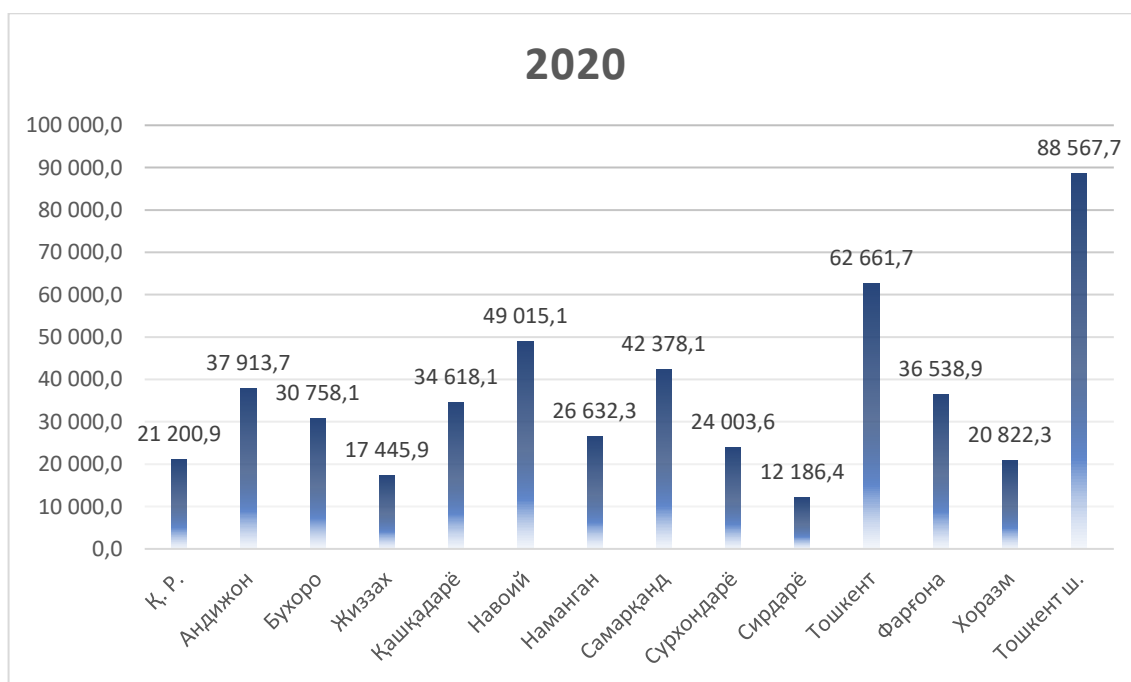
²³ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган.

²⁴ Ўзбекистон рақамларда. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. – Тошкент, 2016.

даромад 111,2 минг сўмга тенг бўлган. Ваҳоланки 2000 йилда вилоятга йўналтирилган инвестициялар (асосий капиталга) ҳамда жон бошига тўғри келадиган инвестициялар ҳажми республикадаги энг паст кўрсаткичлардан бири бўлган. Таҳлилларни ҳар беш йилдаги ўзгаришларга боғлаган ҳолда баён этадиган бўлсак, вазиятнинг сифат жиҳатидан бир мунча ўзгарганини кўриш мумкин.

Юқорида таъкидлаганимиздек, ҳукумат томонидан олиб борилаётган ҳудудларни ривожлантириш стратегиясининг ўзгариб туриши ҳам ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларининг ўзгаришига сезиларли таъсир кўрсатади. 2020 йилда ЯИМни яратишда ҳудудлар ва тармоқларнинг улуши, табиийки, турлича бўлган. Саноат, хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланган ҳамда юқори технологияларга ихтисослашган корхоналари кўп бўлган ҳудудларнинг ЯИМдаги улуши ҳам юқори бўлади.

Тошкент шаҳрининг улуши энг юқори кўрсаткични намоён этади (15,2 фоиз). Ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий салоҳияти юқорилиги сабаб, ҳар йили ўзлаштирилган инвестициялар ҳажми бўйича ҳам Тошкент шаҳри пешқадам бўлиб келмоқда (4477900,0 млн. сўм).

1.2.5-расм. ЯҲМ вилоятлар кесимида, млрд. сўм (жорий нархларда)²⁵

Қиёсий таҳлил қилсак, ўн йил олдин (2010 йилда) республикада асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг умумий ҳажми (15338698,7 млн. сўм) билан 2020 йилнинг ўзида биргина Тошкент шаҳрига киритилган инвестициялар (асосий капиталга) ҳажми 4477900 млн. сўмни ташкил этган.

Иқтисодиётда банд аҳолига нисбатан таҳлил қиладиган бўлсак, юқорида таъкидлаганимиздек, қаерда юқори технологияларга ихтисослашган корхоналар мавжуд бўлса ва фаолият юритса, ўша ерда меҳнат унумдорлиги

²⁵ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган.

юқори бўлади. Биргина Тошкент шаҳри билан Фарғона вилоятларини ўзаро қиёслаш орқали ҳам сўзимизнинг исботига далил келтириш мумкин.

2015 йилда Фарғона вилоятида иқтисодиётда банд аҳоли сони 1485,3 минг кишини ташкил қилган ва улар томонидан яратилган ЯХМ – 11278,9 млрд. сўмга тенг бўлган. Тошкент шаҳрида эса 26648,7 млрд. сўмлик ялпи худудий маҳсулотни яратишда 1168,1 минг киши иштирок этган (иқтисодиётда банд аҳоли сони).

Демак, Тошкент шаҳрида ЯХМни яратишда Фарғона вилоятига қараганда 317,2 минг кишига кам бўлган банд аҳоли билан 15369,80 млрд. сўмга кўп товар ва хизматлар ишлаб чиқарилган.

Меҳнат унумдорлиги Тошкент шаҳрида Фарғона вилоятига қараганда уч баробарга юқори бўлмоқда. Тўғри, қаерда саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланган бўлса, ўша ерда ўртача меҳнат унумдорлиги ҳам юқори бўлади.

Иккинчи томондан олганда, Тошкент шаҳрида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарилмайди, шу боисдан бошқа вилоятларга қараганда жон бошига тўғри келадиган ЯХМ, жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад ҳамда асосий капиталга йўналтирилган инвестицияларнинг ҳажми ҳам юқори бўлган.

Йиллар кесими бўйича ҳудудларга (вилоятлар) йўналтирилган инвестицияларнинг (асосий капиталга) тақсимоли нотекис бўлган (тақсимланган). 2000 йилда ҳудудлар иқтисодиётига йўналтирилган инвестицияларнинг қиймати ва уларнинг улушига эътибор қаратадиган бўлсак, ўртача республика кўрсаткичидан Тошкент шаҳри, Қашқадарё, Тошкент ва Фарғона вилоятларининг улуши юқори бўлгани ҳолда, қолган барча ҳудудларнинг улуши ўртачадан паст бўлган. Энг паст кўрсаткич Сирдарё вилоятига тўғри келади (2,3 фоиз). Бозор муносабатларининг чуқурлашуви ва иқтисодиётни модернизация қилиш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар, қабул қилинган миллий дастурлар туфайли 2005 йилда Тошкент шаҳрининг умумреспублика кўрсаткичидаги улуши 3 фоизлик пунктга кўтарилган бўлса, Сирдарё, Наманган, Фарғона вилоятларида пасайиш кузатилган.